РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

DOI: 10.33402/up.2021-14-293-296

Петро ШКРАБ'ЮК
доктор історичних наук
старший науковий співробітник відділу української літератури
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: https: // orcid.org/0000-0002-3379-7883
e-mail: petrotus@gmail.com

ОРДЕН ПРОПОВІДНИКІВ В УКРАЇНІ ТА «ЧОРНІ ДОМІНІКАНИ» МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

(З відгуку на кандидатську дисертацію А. Р. Гуменяка «Домініканський орден у Львівській архідієцезії в другій половині XIX – середині 40-х рр. XX ст.», захищену 20 жовтня 2020 р. у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (спеціальність 07.00.01 – історія України; науковий керівник – професор Олег Жерноклеєв)

Дослідження історії та діяльності Церкви, зокрема монаших чинів і згромаджень, у наш час надзвичайно актуальні, особливо коли ці дослідження правдиві, без купюр, ідеологічних обмежень і перекручень, як це було в період панування комуністичної ідеології. Якщо згадати українські історичні реалії, то в умовах бездержавності лише Церква зберегла національну ідентичність, не дала їй розчинитись у чужих мовно-культурних і конфесійних середовищах.

З цього погляду – для контрасту – цікава діяльність тих релігійних згромаджень, які діяли на етнічних землях України, але не були суто українськими, не належали до східного обряду, як-от орден домініканців Римо-Католицької Церкви, або орден проповідників.

У чотирьох розділах Андрій Романович Гуменяк проаналізував організаційну структуру домініканців у Львівській архідієцезії, центри їхньої душпастирської та місіонерської діяльності, фінансовий стан кляшторів, наукову та освітню працю і багато інших аспектів релігійного життя ордену, наголошуючи на основних засадах духовності домініканців: прагненні спільного життя, покорі, молитві, постуванні, добродійництві, чистоті, скромності, дотриманні правил, послуху.

Саме такі чесноти домініканців мали бути взірцем для мирян. Бо головна мета ордену – боротьба за спасіння людських душ з допомогою місій, проповідництва, захист католицького обряду, підтримка Третього чину, виховання молодого покоління на принципах отця Яцека Воронецького, який «здійснив спробу поєднання кращих ідей релігійної та світської освіти для створення моделі ідеальної школи.

Ідеї домініканця, – цілком слушно наголошує А. Р. Гуменяк, – виявилися передовими на той час та мають актуальність і сьогодні».

На початку дослідник робить короткий екскурс в далеку минувшину – аж до італійця Домініка Гусмана, який 800 років тому заснував це чернече згромадження задля ширення Божого слова і духовні сини якого від 1228 р. активно діяли на території України. Вони утворили Польську домініканську провінцію. На початок XVI ст. ця провінція вже мала 63 чоловічі монастирі, з них 15 на руських землях.

«У 1612 р., – читаємо в дисертації, – було утворено окрему Руську провінцію св. Яцека, яка охоплювала Руське, Волинське воєводства та Правобережжя України». Ось тут і перше запитання до дисертанта: Руська провінція – це географічне чи етнічне поняття, тобто це суто українська чи теж польська провінція, але на території України? З подальшого тексту випливає, що ця друга домініканська провінція теж польська. Але читаю вступну статтю проф. Василя Яременка до антології «Українська поезія XVII століття (перша половина)» (Київ: Рад. письменник, 1988. С. 18) про першу половину XVII ст.: «…на київську єпископську кафедру католиків-домінікан, як правило, приходили особи, що в той чи інший спосіб (походженням, симпатіями, а то й відвертим українським патріотизмом) бажали прислужитися українському народові, як Йосип Верещинський чи Богуслав Радошовський … У щоденниках київського митрополита Петра Могили знаходимо цікаві записи про зустрічі і дружні розмови із Богуславом Радошовським. При цьому найменшої віросповідної нетерпимості не відчувається. Можемо припустити, що деякі українські справи вирішували спільно».

Далі ще цікавіше. В. Яременко повідомляє, що 1228 р. на Русь прибув 45-річний ревний домініканський місіонер Яцек Одровонж, якого шанували і католики, і православні; також він діяв у Галичині та на Поділлі. Через 350 років, 30 грудня 1595 р., «було утворене Руське вікаріатство домініканського ордену. Руські домінікани домоглися канонізації Яцека Одровонжа і проголосили його апостолом Русі, своїм патроном, і добилися в Римі *незалежності руських домінікан від польських* [курсив мій – *П. Ш.*]».

Наступного року – а 1596 р. – це рік проголошення Берестейської унії – було утворено вже не вікаріатство, а повноправну Руську домініканську провінцію імені того ж таки Яцека Одровонжа. Після цього, каже В. Яременко, «почалася боротьба руських і польських домінікан», 1600 р. провінцію затвердили на генеральній капітулі в Неаполі, наступного року зліквідували. «Та руські домінікани, – підкреслює В. Яременко, – не склали зброї і в 1612 р. домоглися відновлення Руської провінції».

Звідси й колізія. Василь Яременко датує постання Руської провінції 1595-м роком, а дисертант – 1612-м (с. 76), тоді як того року її не створили, а *відновили*. І ще одна неув'язка. В. Яременко зазначає, що Руська провінція св. Яцека 1651 р. була зліквідована універсалом Богдана Хмельницького. Причому зліквідована остаточно: гетьман передав її маєтності Київському Братському Богоявленському монастиреві. Натомість дисертант доводить, що провінція св. Яцека існувала ще 1775-го (мала 35 монастирів) і пізніше. У 1886 р. вона налічувала 97 монахів.

Мої виписки тільки доповнюють та увиразнюють картину, зовсім не применшуючи, а – навпаки – вияскравлюючи текст А. Р. Гуменяка. І спрямовані на з'ясування істини. Звичайно, я більше довіряю дисертантові, хоча й факти, подані

В. Яременком, теж не можна ігнорувати. Питання: руська провінція ім. Яцека Одровонжа була польською чи українською – для мене залишається відкритим, тим паче в контексті домініканської акції Андрея Шептицького, про що скажу наприкінці.

Подана на захист робота аргументована, багата фактологічно, а також цінними додатками (їх 15), які унаочнюють й увиразнюють основний текст. Проте, на нашу думку, вона ще більше б виграла, якби дослідник висвітлював діяльність домініканського ордену не ізольовано, а бодай коротко вписав її в контекст діяльності супутніх чернечих згромаджень, адже в той період в Галичині діяли і францисканці, і кармеліти, і бернардини, і єзуїти, які теж належали до Римо-Католицької Церкви.

Не завадило б нагадати і про українські чернечі осередки та порівняти їхні богословсько-гуманітарні наукові здобутки. Відомо, що до початку XX ст. в Галичині діяв тільки один монаший чин – Василіянський. До речі, перша реформа домініканського ордену (1867–1895) з невеликим зміщенням у часі збіглася з Добромильською реформою отців василіян, – а це 1882–1904 рр., – причому цю реформу провели отці-єзуїти, і провели її блискуче, не нав'язуючи своїх стереотипів щодо віри, обряду чи мови. Пізніше зусиллями Андрея Шептицького в краї відновили свою працю студити, а потім з Бельгії на запрошення митрополита в Галичину прибули служити редемптористи, які перейшли на східний обряд, вивчили українську мову. Згодом була створена і східна гілка згромадження салезіян. Так що українські чернечі спільноти теж були доволі потужними й всеохопними.

Було б також корисно подати демографічну ситуацію в Галичині, яка впливала не тільки на релігійне, а й на політичне життя, зокрема на домініканців, показати етнічну динаміку, проаналізувати зміни, політико-релігійні й соціальні трансформації, адже діяльність ордену припала на п'ять державотворчих періодів: Австрійська імперія, Австро-Угорщина, Західно-Українська Народна Республіка, Друга Річ Посполита, СРСР.

Для мене найбільш важливим є ставлення домініканців до УГКЦ, до ЗУНР і взагалі до національних прагнень галицьких українців. Цій проблемі дисертант присвячує всього одну сторінку. Він говорить, що домініканці індиферентно ставились до українського національного відродження в другій половині XIX ст., а проте засудили події Української революції 1917–1923 рр.

І це зрозуміло: орден був римо-католицький і водночас польський, який проповідував Божі правди насамперед для римо-католиків, відстоював інтереси передусім своїх одноплемінників, а тому не поширював цих правд, своїх проповідницьких чеснот на законні прагнення українців жити за Божими заповідями в незалежній державі. З боку домініканців це неабиякий гріх, який затьмарює їхні душпастирські зусилля й здобутки.

Були й інші негативні моменти відносин між домініканцями і греко-католиками, які дисертант згадує, але не пояснює: «відсутність надій повернення храмів домініканцям, які належали в цей період [тобто в другій половині XIX – на початку XX ст. – *П. Ш.*]; "крадіжка душ" – повторне хрещення дітей та переписування прізвищ з однієї метричної книги в іншу; суперечки господарського характеру (про відсутність доріг на парцелах, заборона домініканцями продавати парцельовані ділянки українцям у міжвоєнний період); продаж церкви василіан у Львові отцям домініканцям».

Андрій Гуменяк вживає тут евфемізм, зазначаючи, що така напруженість спостерігалася в суспільному житті, але не конкретизує її. Тільки констатує. Заразом він виокремлює й позитивні моменти, як-от співпраця жовківського домініканського та крехівського василіянського монастирів (хоч у чому полягала ця співпраця, автор знову ж таки не говорить); це також науково-дослідницька співпраця Садока Баронча та Антона Петрушевича; спільні пожертви латинників для домініканських і греко-католицьких парохій, особливо у 70–90-х рр. XIX ст.; проведення спільних місій (приклад – Тисмениця 19–28 жовтня 1935 р.) та деякі інші обопільні акції.

Коротко кажучи, попри конфесійно-політичні колізії домініканського ордену щодо галицьких українців, сама його система проповідництва, ефективна практика, місії, капеланство, шкільництво, видавнича, наукова та освітня діяльність, інтелектуалізм членів спільноти, особливо о. Яцека Воронецького, мали притягальну силу для українців новітньої доби, передусім для глави УГКЦ.

Захоплений успіхами українізованих бельгійців, митрополит задумав завести східну гілку домініканського ордену, причому в Галичині її адепти називалися б «чорні домінікани» – від чорних габітів, що їх мали носити українські домініканці і цим відрізнятися від домініканців західних, які одягали тільки габіти білі.

Про це мені розповів близький до Андрея Шептицького о. д-р Йосиф Кладочний, про якого 1995 р. я написав книжку «Виноградник Господній». Отець Йосиф і став одним із засновників українського *чину чорних домініканів,* а з ним ще декілька осіб: загалом чотири поляки і чотири українці. Ці перші чорні домініканці поселилися в селі Словіта Золочівського повіту на Львівщині. Було укладено Статут і Правила новопосталого згромадження, що їх мали затвердити в Римі. Однак до цього не дійшло. Гарячі події 30-х років, пацифікація, дії ОУН, відтак німецько-польська війна зупинили процес утвердження нової чернечої спільноти. Та й не всі її адепти були готові служити в ньому психологічно. Проте сам намір був благородний, і, думаю, згадка про нього органічно вписується в канву цього відгуку на дисертацію, яка – попри мої побажання та доповнення – є цілком самодостатня, новаторська, актуальна, виконана на належному науково-методичному рівні.

Petro SHKRABIUK
Doctor of Historical Sciences
Senior Researcher at the Department of Ukrainian literature
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies,
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3379-7883
e-mail: petrotus@gmail.com

THE ORDER OF PREACHERS IN UKRAINE AND «BLACK DOMINICANS» OF METROPOLITAN ANDRII SHEPTYTSKYI

(In response to the PhD thesis of A. R. Humeniak «Dominican Order in the Lviv Archdiocese in the second half of the 19th – mid 40's of the 20th century», Defended October 20, 2020 at the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (speciality 07.00.01 – history of Ukraine; scientific supervisor – Professor Oleh Zhernoklieiev)